

anya nélkül élnek. Ama poklokba, melyek ott napról-napra fölizzanak s Európát lángba borítják. Félek, hogy ezek a túljól élő emberek csak akkor értenek meg, milyen veszélyes játékot játszanak, amikor játékuk végső konzekvenciája, túlérett gyümölcse, borzalmas logikája a küszöbükön állna. Ha a tömegek villáikat gyujtogatnák föl, csak akkor eszmélnének rá, micsoda vetést vetett el példájuk. Egyház nélkül élő emberek számára nincs más felelet, mint a fölfordulás lángnyelvei. Azok fényében azonban egy Alapítás áll, egy Tekintély, egy Hirdető égbenyúló alakja! Könyörtelen biztosan mutatja az utat és szédüléstől menten! Sziklaszilárdan! Az Egyház! Ezt a káoszt, ha nem akar fölperzselődni és szétmálni és elrohadni, ezt a káoszt csak az ő parancsa oldja föl. A fölbonthatatlan házasság parancsa! Nincs más útja a gyógyulásnak. Akinek Európában még érzéke van az emberiség fönnmaradása, a gyermek védelme, a kultúra egészsége iránt, annak Hozzá kell igazodnia. Igazad van, tízéves fiúcska! «Én katolikus akarok maradni!» Különben széthull Európa!»

Ilyen megrendítő esetekről magyar viszonylatban is sokat lehetne beszélni! Szent József, könyörülj rajtunk és könyörögj értünk!

Különösen a magyar családok döbbenetesen aggasztó terméketlensége miatt... *Bálint József*, országgyűlési képviselő, derék székely népünk fia, maga is tizenkétgyermekes család sarja, nemrég mutatott rá egy megrendítő előadásában, hogy a magyarság átlag minden négy évben egy világháborút veszít: 800.000 magyart, akik nem születnek meg bűnös beavatkozás folytán! Mig körülöttünk a román, a szerb egyre szaporodik! Pedig jöhetnének bármilyen pusztító háborúk, jöhetne újra és újra Trianon: fennmaradásunk nem a véres csatamezőn, hanem a népes otthonokban dől el! «Lehet egy nép hatalmasan gazdag, művelt, kezében tarthatja a világ legjelentősebb jövedelmi forrásait, nyerhet háborút..., mindez azonban csak pünkösdi királyság, mert ha nem szaporodik, napjai, évei meg vannak számlálva. Viszont érhet egy népet megaláztatás, hadi sikertelenség, még vesztes háború is, ha szaporodásban a többiek fölé kerekedik, övé a jövő. Ezt nem mi találtuk ki, ez számtani szükség-szerűség, történelmi vaskövetkezetesség, amit a história igazol.» Gondoljunk csak a kultúránkat megalapozó görögök, a világhódító rómaiak s a «Gloire» ragyogó és büszke népének, a franciáknak szomorú példájára!

*

Gyümölesoltó Boldogasszony március 25-i szép ünnepén tartjuk immár hagyományosan évről-évre a Zeneakadémián pálos hangversenyünket. A mi kedves közönségünk bizonyára az idén is zsúfolásig meg fogja tölteni a hatalmas nagytermet, ahol most *dr. Nádas Zoltán* püspöki tanácsos fogja megnyitni az ünnepi estét, melyen *Udvardy Tibor* és *Szabó*

Ilonka a Magy. Kir. Operaház tagjai ének-számokkal, *Lehotay Árpád* és *Vándory Margit* a Nemzeti Színház tagjai szavallatokkal fognak szerepelni, *Rácz Vati* és *Ignáth Gyula* régi magyar nótákat énekelnek kobzos kísérettel, *Lengyel Gabriella* hegedűművész és *Szokolczay-Riegler* orgonaművész márkás nevei teszik változatossá a *Bognár Elek* színművész rendezte pálos-est gazdag műsorát, melynek kiemelkedő eseménye *Ijjas Antal* szerkesztő előadása lesz *Fráter György* pálos bíborosról. Közreműködik még *Doroszlai Károly* vezényletével a M. kir. honvéd légierők zenekara. Zárószót *P. Besnyő Gyula* h. tartományfőnök és perjel mond.

Dr. Kisbán Emil:

A czenstochowai pálos nyomda

(1628—1864)

A pálosrend íróinak munkái a könyvnyomtatás felfedezése után, a XVI. század végén és a XVII. század elején főleg Rómában, Bécsben és Krakkóban jelentek meg. A rend könyvszükségletének kielégítése végett azonban már a XVII. század elején Czenstochowában önálló nyomdát rendeztek be. E nyomda alapításának idejét pontosan nem állapíthatjuk meg. Benger megállapítása szerint a nyomda a topolnai kolostor alapításának évében, 1649-ben nyílt meg. Ekkor azonban a nyomda, miként ez az alábbiakból kitűnik, már javában működött. A nyomda minden valószínűség szerint még a XVII. század elején, 1620 és 1628 közt alakult meg s kezdetben királyi felhatalmazás nélkül működő, magánjellegű kisebb rendi nyomda volt. Célja eleinte kimondottan pálos íróknak csupán rendi célokat szolgáló szellemi termékeinek a nyomása volt. A czenstochowai pálos könyvtár több olyan nyomdaterméket őriz, amelyek kétség-telenül igazolják, hogy a nyomda 1628-ban már megkezdte működését. Ekkor jelent meg ugyanis a nyomda betűivel *Mikolaj Moscisk Mosciski*-nak a czenstochowai kolostor könyvtárában őrzött *Akademja Pobożności* c. quartalakú, 748 oldal terjedelmű műve. Az ezen a művön kívül fennmaradt csekélyszámú adatból arra következtethetünk, hogy a nyomda a XVII. században csak elvétve működött. Termékei valószínűleg néhány nagyobb munkától — mint amilyen az idézett mű — eltekintve csupán kisebb nyomtatványok, röplapok, imádságok lehettek, amelyek főleg Mária és a szentek tiszteletének gyarapítását célozták s a rendi élettel szorosan összefüggő áhítatirodalom körébe tartoztak. E kisebb nyomtatványokból az idők mostohasága miatt korunkra alig maradt fenn valami. A nagyobb munkák is jórészt elvesztek a kolostor környékét többízben ért ellenséges támadás okozta pusztulás miatt.

A nyomdának több fennmaradt nagyobb nyomdaterméke igazolja azonban azt, hogy ez a nyomda a XVII. században, amikor a kolostor falai között viszonylagos nyugalom honolt, a szükséghez mérten több ízben nagyobb alkotások kinyomására is vállalkozott. Így 1644-ben jelent meg *Lobzynski Jan Dionizy*nek *Dies natalis panegirice repraesent-*

tatus c. IV. Ulászló, Lengyelország és Svédország királyának dicsőítését tartalmazó 44 lap terjedelmű munkája. Ezt 1648-ban két munka megjelenése is követte. Az egyik *Adamovicz Krizostom* († 1652) lengyel tartományi tanácsosnak és újoncmesternek *Szotarevicz Bertalan* munkája, a *Schema regulare* nyomán írt *Abece-darium vitae spiritualisa*, a másik a lengyel noviciatus perjelének, a kiváló moralista írónak, *Gregorius Terelius*-nak († 1660) Borkovich rendfőnöknek ajánlott oktávalakú *Directorum spiritualis vitae* c. munkája. Mindkét mű a pálosrend tagjai számára készült s a szerzetesi lelkület kialakítását, elmélyítését, s a tökéletesség útján való haladás fokozását célozta. A két latinnyelvű munkát időrendben *Russel X. Pavel* 1651-ben *Skarb nigdy nieprzebrany Kosciola Swietego Katolickiego etc.* c. munkája követte.

A nyomdának eme első termékei után vagy negyven éven át semmiféle nyomdatermékről nincs tudomásunk. Valószínűnek tarthatjuk, hogy eme időszakban a kolostor környékére is kiható ellenséges felvonulások okozta nyugtalanság miatt a lengyel tartomány pálosai irodalmi munkásságra nem vállalkozhattak s így a nyomda is kényszerű szünetre volt ítélve. A század végén, 1693-ban és 1694-ben azonban több nagyobb mű látott itt napvilágot. Az említett években jelent meg itt névtelenül a lemergi Ossolinski hercegi könyvtárban őrzött, főlíóalakú, képekkel díszített *Griphus domus Otwinowianae* és *Solarewicz Bertalan* kiváló szónok és rendi tanácsos két munkája, a Szent Szaniszló krakkói püspök életének és vértanuhalálának a leírása, a quartalakú *Bissus et purpura* (1693) és a *Schema regulare seu sermones claustrales* (1694) c., még a század elején írt főlíóalakú s a rendi élet tökéletességének fokozására szánt s az író szónoki tehetségéről is bizonyosságot tevő munkája. Ugyancsak ekkor jelent meg a hős czenstochowai perjelnek, *Kordeczki Agostnak* a már 1637-ben Krakkóban kiadott és Czenstochowanak a svédek által történt ostromát élénk színekkel ecsetelő *Gigantomachiaja* (1694, 1717) és a lengyelek között korábban nagy hírnévnek örvendő *Lobzynski Jan Dionizy* lengyel definitornak és szónoknak szintén az áhítatirodalom szolgálatában álló két munkája, a *Decas Litaniarum B. M. cum psalterio Deiparae* címen 1654-ben írt munkájának *Duas Litaniarum et Psalterium* címen kiadott későbbi kiadása (1693) és a *Manuale pietatis* (1694). Mind a két művel a vallásos elmélyülés és áhítat emelését tűzte ki céljául a szerző. Az elsőben a Boldogságos Szűz tiszteletére szánt két litániát és a zoltároskönyv egy részének a fordítását, az utóbbiban a már addig megjelent imakönyvekből válogatott imádságokat és fohászokat közöl az író. Ez utóbbinak teljesen imakönyv-jellege van. Az előbbi, a *Duas litaniarum et Psalterium* 1693-as kiadása a szerző művének a harmadik kiadása már. E mű első kiadását tehát jóval előbbre tehetjük. A *Manuale Pietatis*-t viszont még hatszor adta ki a nyomda fennállása alatt (1723, 1727, 1732, 1739, 1785, 1786).

A XVIII. század elején megjelent művek sorát *Adamovicz Krizostom*, a *Pabulum animae Christianae* (1706) c. elmélkedő könyvének és *Abece-dariumának* újabb kiadásai (1720, 1722), *Nieszporkowicz Ambrus Odrobiny z stolu Krolewskiego* (1706, 1720, 1733, 1757, 1759) c. öt kiadást ért munkájának, a névtelenül kiadott *Actus virtutum et orationes ad Deum et Dei parentem* c. műnek (1706, 1746) a kiadása nyitja meg. Ezeket a mun-

kákat követte *Chelstowski Dionizy* († 1719) lengyel tartományfőnökhelyettesnek a czenstochowai kegyképpel kapcsolatban Mária életét tárgyaló és dicsőítő munkája, a *Scrutinium vitae intaminatae B. V. Mariae* (1710), a Szent Szaniszló krakkói püspök életét, vértanuhalálát, megdicsőülését és a reá vonatkozó költeményeket közlő munkája, az *Epitaphia Divi Martyris Stanislai Episcopi Cracoviensis* (1713) és a *Majestas Divae Claromontanae* (1717) c. művei, a horvát tartományhoz tartozó magyar pálosnak, *Simándy Lászlónak Corvus Albus* (1712) c. remete Szent Pál dicsőítését tartalmazó didaktikus célt is szem előtt tartó, több kiadást ért műve (1712, 1719, 1772), *Scislowski Rudolf Sol Aquinaticus* c. teológiai értekezése (1716) és a czenstochowai kegykép megkoronázása alkalmából írt *Homagiuma* (1717) és *Relatioja*, *Juniewicz Miklós* lengyel definitornak a czenstochowai madonnát méltató *Augurium sortis Beatae ab archithaumaturga* c. verses műve (1718), *Meiselseder Ferdinand* osztrák pálos lelkigyakorlatos könyvének, a *Desertum asceticum*-nak egy későbbi kiadása (1752), *Gorsinski Ignác*-nak († 1730) a szentek ünnepeire írt lengyel beszédei, a *Novi Oglos* (1717), *Goldonowski András* Bratctwo S. Aniola Stroza (1724) c. munkája, *Dytrinski Thade Salve theologicum* (1728) c. teológiai értekezése, *Reiffenstuel Anaklét Theologia moralis*-a (1730), *Choynach Bruno* († 1753), Aquinoi Tamást dicsőítő beszéde (1730), *Kielczewski Szaniszló Kosciol Boski Zywy*-je (1751), *Kiedzynski Anasztáznak* a czenstochowai kegyképpel foglalkozó *Mensa Nazarea*-ja (1759), *Rotter Xavér* nagybőjti beszédei, a *Conciones quadragesimales* (1761), *Meress Bonaventura* szónoki beszédei, a *Triennium Superiorum regularium* (1776), *Pollacz Rudolf* imádságos könyve, a *Manuale pietatis* (1786) c. műve.

A nyomda az említett adatok alapján tehát már javában működött, anélkül azonban, hogy működéséhez meg lett volna a királyi engedély. Mint rendi, illetőleg házi nyomdának külön működési engedélyre nem is volt szüksége. A csupán egyházi, sőt szűkebb értelemben vett rendi munkák kinyomatásához nem is volt szükséges a királyi engedély. A XVIII. század elején azonban, amikor a folytonos harci zaj után végre lengyel területen beállt a nyugalmasabb élet, a pálosok ki akarták bővíteni nyomdájuk működésének és hatáskörének a területét s egyben a nyomda működésének a jogi alapját is meg akarták erősíteni. Ezért a nyomda alapítása és működésének végleges engedélyezése ügyében *Moszinsky Konstantin* lengyel tartományi tanácsos és krakkói perjel, a későbbi livlandi püspök *II. Agost* lengyel királyhoz fordult. A király 1706 június 2-án kelt oklevelében tett eleget a perjel, illetőleg a rend kívánságának. A pálosrend érdekét és hasznát akarván szolgálni, — amint az oklevelben mondja, — megengedi, hogy a kolostor falain belül építsék fel, rendezzék be s helyezzék üzembe nyomdájukat. Az engedélyt azonban feltételekhez kötötte. Ezek szerint csakis azokat a műveket szabad a kolostor szerzeteseinek kinyomatniok, amelyeknek kéziratait a helyi ordinárius átnézte s amelyeket jóváhagyásával látott el. A művek kinyomatásához tehát a megyéspüspök, ez esetben Czenstochowa püspökének az engedélyezése volt szükséges. A szerzeteseknek az oklevél meghatározása szerint csakis a tisztességes szerzemények és könyvek kinyomatását és nyilvánosságra hozatalát engedélyezte. E feltételek kikötése után a királyi oklevél arról is intézkedik,

hogy a szerzetesek nyomdai jogokkal minden zavar nélkül szabadon élhessenek. Ezért utasítja illetékes hivatalos közegeit is, hogy a czenstochowai konventet az általa nyújtott királyi előjogban az esetleges zavarásokkal szemben megvédjék. Miután az az eshetőség is megvolt, hogy a nyomda termékeit újabb kiadásra, vagy kereskedelmi célra esetleg a könyvkereskedők, vagy világi nyomdászok kisajátíthatják, elrendelte, hogy a pálosok által kiadott könyveket az említett személyeknek királyi engedély nélkül ismételtelen kinyomatni, árusítani, vagy esetleg az ország területéről elszállítani tilos. E tilalom ellenőrzésével is nevezett hatósági közegeit bízta meg.¹

Amint tehát látható, a lengyel király csak 1706-ban adta meg a czenstochowai pálosoknak a már régóta működő nyomdájuk alapításához és rendezéséhez a felhatalmazást s egyben ugyanekkor a pálosoknak nyomdájukkal kapcsolatban fennálló jogait és kötelezettségeit is körvonalazta. Ezt a privilegiális oklevelet III. Ágost 1740 november 12-én, Szaniszló Ágost 1776. október 24-én erősítette meg.

A nyomda működésének a szabályozásával a rendi hatóság is foglalkozott. Több panasz merült fel ugyanis amiatt, hogy a nyomda vezetője a nyomdaterméket nem küldte meg az egyes rendházaknak. Ezért a lengyel tartományi tanács 1719-ben tartott ülésén hozott határozatában (8. cikkely) kötelezte a *nyomdaigazgatót*,² hogy a czenstochowai nyomdában készült minden nyomtatványból az egyes rendházaknak két példányt küldjön meg, még pedig fizetség ellenében. A nyomtatványok árának a megállapítását a rendelkezés a lengyel tartomány főnökére bízta. (V. ö. A. Pr. P. tom. VII. fol. 413. Arch. Czenst.)

A pálosok nyomdáikban 1628-tól 1864-ig, tehát a megalakulás évétől a felosztatásig összesen 159 művet adtak ki s ezek közül némelyek igen sok kiadást értek el. A munkák *latin*, *lengyel* és *cseh* nyelven jelentek meg. Főleg a lengyel pálosok munkáit adták itt ki, de megjelent itt több magyar pálosnak a munkája is. Így a már említett *Simándy László* művén kívül *Kéry János* rendfőnöknek, majd váci püspöknek a pálosrendet érintő szentszéki határozatokat tartalmazó és magyarázó, tehát rendi szempontból igen fontos műve, a *Decreta Sacrae Sedis Apostolicae* című, már 1674-ben Bécsben megjelent munkája is (1694). Ez a 491 lap terjedelmű kis kötet a XVIII. században még két czenstochowai kiadást ért (1716, 1745). A közölt néhány adatról és a nyomda termékeit feltüntető katalógusból³ megállapítható, hogy a czenstochowai pálos nyomdában megjelent könyvek és nyomtatványok szinte kivétel nélkül vallásos tárgyú s főleg rendi vonatkozású, s csak csekélyebb mértékben a történeti, a panegyricus és az orvosi szakirodalom körébe vágó munkák. A nyomda XVIII. századi termékei között több tudományos értékű teológiai munka is akad.

A XIX. század közepén a szép fejlődés után a nyomda életében már nagy hanyatlás észlelhető. A nyomda ekkor már elállt a nagyobb igények ki-

¹ Zobzowad ad Cracoviam die II^a mensis Junii 1706. Arch. Czenst.

² Praefectus typographiae.

³ Catalogus librorum in Typographia Clari Montis Czenstochowiensis impressorum cum privilegio Regis Seren. Augusti II. R. Pol. typographiae praefatae dato. Arch. Czenst.

elégítésétől s tudományos jellegét elveszítve, főleg az egyházi szertartások céljait szolgáló miscskönyvek, direktóriumok és a rendi officium céljait szolgáló könyvek (Festa ordinis S. Pauli I. eremitae 1836. — Missae pro defunctis. 1850.) kiadására szorítkozott. Ez utóbbiak között bőven akadnak imádságos-, énekeskönyvek és a Szűzanya csodáiról szóló könyvek, illetőleg füzetek is. Ezek közül a *Bieg Roku Catego na Czes i chwale*... hat kiadást (1836, 1843, 1846, 1853, 1856, 1858), *Hawelskinek* a czenstochowai Mária-kép történetét ismertető műve, a *Wiadomosc historyczna o starozytnym Obrazie Boga Rodzicy Maryi* két kiadást (1847, 1856) ért.

A nyomda 1864-ig működött. Ebben az esztendőben jelent meg a cárnak a szerzetesrendek eltörlésére vonatkozó s pálosrendet is erősen sújtó rendelete.¹ A pálosok az egyre kegyetlenebbé váló orosz elnyomatás miatt kénytelenek voltak még ez évben ősi nyomdájuk működését megszüntetni.

A békéért és hazánkért tartott egésznapos szent-ségimádást Sziklatemplomunkban a Magyarok Nagyasszonya Mária-kongregáció január 31-én, vasárnap. Feltűnő sokan látogatták aznap templomunkat a hívek s a szentségi Jézussal buzgón könyörögve és engesztelve bizonyára nem hiába imádkoztak a békéért és hazánkért.

A Szent Szűz lourdesi megjelenésének ünnepén, február 11-én az ünnepélyes szentmisét P. Besnyő Gyula h. tartományfőnök és perjel celebrálta, az esti litánián P. Zembruszky Mihály alperjel tartott szép prédikációt az ünnep jelentőségéről.

P. Besnyő Gyula h. tartományfőnök és perjel hivatalos tisztelgő látogatásai során Budapesten dr. Hász István tábori püspököt, Homonnay Tivadar főpolgármestert kereste föl és dr. Hamvas Endre érseki helytartót, azonkívül a Premontreiek, Bencések, Ciszterciták, a Domonkosok, a Ferencesek, a Kapucinusok, a Jezsuiták, Piaristák és Irgalmasok Rendfőnökeit látogatta sorra. Februárban pécsi kolostorunkat vizitálta meg hivatalosan, ez alkalommal tisztelgő látogatást tett Virág Ferenc dr. megyéspüspöknél, dr. Hanuy Ferenc püspöki helynöknel, dr. Mosonyi Dénes nagyprépostnál, Nikolits Mihály főispánnál, dr. Esztergár János polgármesternél és az ottani szerzetesrendek főnökeinél. A szentkúti kolostor látogatása soron következik.

Pálos festő- és faragóművészekről ír Molnár István hittanár «A fehér barátok Pápan» c. könyvecskéjében, melyet a régi pálos, ma bencés templom fölszentelésének kétszázéves jubileumára írt, hangyaszorgalommal gyűjtve össze a szertesziort adatokat. Így tudjuk Fr. Bobics Ferenc festőművész testvér nevét, aki «állandóan dolgozott és sokat alkotott», Fr. Tatirek Felixről «a nagyon szűkszavú feljegyzések megemlítik, hogy Acsády posthumus

¹ Pétervár, 1864 november 8.